

УДК 371.035.9

Приходькіна Н. О., Голубєва М. О.

СТРАТЕГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНЮ ПРАКТИКУ ВНЗ УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблемам гендерного підходу в освіті. Розглянуто науково-методичну базу з гендерної проблематики в освіті та подано стратегії впровадження ідей гендерного підходу в освітню практику ВНЗ України. Подано деякі результати пілотного дослідження.

Актуальність дослідження

Освіта ХХІ століття повинна стати ефективним механізмом, що дає людям можливість самим планувати своє життя за принципами актив-

ного громадянства. Це можливо тільки при зміщенні акценту на модель гендерно орієнтованого навчання. Дотримання гендерних стандартів є показником демократизації суспільства. У цьому

напрямі Україна зробила великий крок. Уперше в історії незалежності у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість. Дієвість. Результативність», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 15.03.2003 р. № 344 і схваленій Верховною Радою України, у розділі 2.2. «Створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини» проголошено мету досягнення гендерної рівності. Така увага уряду до проблем, пов'язаних із практикою формування і реалізації гендерної політики в Україні, зумовлює потребу глибоких і системних наукових досліджень щодо впровадження гендерних підходів у теорію і практику державного управління. З 1 січня 2006 року набрав чинності Закон України «Про забезпечення однакових прав і можливостей чоловіків і жінок», яким передбачено правове досягнення паритетного становища чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема мова йде про створення умов і можливостей для рівної участі обох статей у прийнятті суспільно важливих рішень, поєднанні професійних і сімейних обов'язків, формуванні відповідального материнства і батьківства. 27 грудня 2006 року Кабінет Міністрів України прийняв Державну програму із затвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року. Головною метою програми є затвердження рівних прав чоловіків і жінок та рівних можливостей для їх реалізації як основних прав людини. Як результат, уже почала працювати Міжвідомча гендерна рада, створена при Кабміні, а при центральних і місцевих органах виконавчої влади – консультативно-дорадчі та експертні групи з гендерних питань. Для населення розробляються спеціальні освітні програми з подолання гендерних стереотипів і формування гендерної культури. Також постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 741 2007 рік проголошений Роком гендерної рівності в Україні. 10 вересня 2007 року в загальноосвітніх навчальних закладах України було проведено Урок гендерної грамотності. Засоби масової інформації здійснюють підготовку циклів теле- і радіопередач про затвердження паритетних відносин, подолання гендерних стереотипів щодо ролі чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві. Прикладом цього є показ на Першому Національному каналі циклу передач з гендерної тематики «Незручна тема». На думку українського соціолога-дослідника Марії Пірен, «ЗМІ в Україні функціонують так, що споживачі інформації сприймають світ специфічно, адже більшість кореспондентів, телеоператорів – чоловіки (90–100 %). Саме їхніми очима ми

сприймаємо буття» [1, 38]. У зв'язку з цим, на нашу думку, наразі є особлива необхідність в отриманні гендерної освіти майбутнім чиновникам і політикам, педагогам і журналістам, тобто тим професійним групам, які дуже впливають на суспільну свідомість.

Постановка проблеми в загальному вигляді

Державний стандарт освіти передбачає обов'язкові та вибіркові курси. Але теми з гендерної проблематики до нього не включені. Ставлення керівників ВНЗ варіює від позитивного до байдужого. Як правило, впровадження спецкурсів до навчального плану залежить як від наполегливості лектора, так і від прихильності ректорату, навчально-методичного відділу, завідувача кафедри. Як показала практика, на жаль, саме вузівська методологія відмежовується від «гендеризації». Більше того, саме вищі навчальні заклади стають розсадниками гендерної асиметрії, патріархальної моделі поведінки молодого покоління. Сама структура вузів і розподіл кар'єрних ієрархій в ньому і є зразком чоловічої моделі правління і домінування чоловіків. Переважну більшість керівних посад у вищих навчальних закладах посідають чоловіки, хоча в цілому система освіти в Україні достатньо фемінізована. Вищі навчальні заклади фактично, як дзеркало, відображають чоловіче домінування як основу гендерної культури суспільства. Очевидно, саме ця ідея може стати відліком і стимулом для інтенсивного впровадження гендерної освіти. Цей процес довготривалий і включає в себе два взаємопов'язаних блоки. Це, по-перше, на нашу думку, трансляція гендерних знань батькам, вчителям, викладачам вузів; по-друге, це гендерна освіта для підростаючого покоління за всіма віковими циклами (дошкільний вік, шкільний вік, студентство). Особливо велика роль вищої школи, оскільки в дитинстві процес формування гендеру («doing gender») проходить примусово, тоді як у студентському віці гендерні нормативи сприймаються більш свідомо. Людина сама обирає, яку з моделей поведінки вона сприймає за взірць, а які відкидає.

Аналіз дисертаційних робіт і накопичений теоретико-методологічний матеріал з проблем впровадження гендерного підходу у зміст освіти України вказують на відсутність єдиної і цілісної концепції, яка розкриває питання пошуку оптимальних педагогічних умов розвитку особистості студентів з врахуванням їх гендерних характеристик у процесі навчання, відсутність технології організації процесу навчання на основі

гендерного підходу. Вказані суперечності, актуальність проблеми розробки змісту і технології організації процесу навчання у вищих навчальних закладах на основі гендерного підходу, її теоретична і практична значущість визначили вибір теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На пострадянському просторі гендерній проблематиці в освіті приділяють увагу такі дослідники, як І. Кон, О. Вороніна, О. Ярська-Смирнова, Л. Попова, Л. Штильова, І. Клещина, Ф. Мамедова, К. Рахмадуліна, О. Чеснокова та ін. Серед українських учених ґрунтовні дослідження гендерної системи в Україні ми знаходимо у І. Жеребкіної, І. Головащенко, І. Лебединської, Т. Мельник, Н. Чухим та ін.; гендерні стереотипи та гендерні ролі досліджують: Т. Виноградова, П. Горностаї, М. Пірен, В. Суковата та ін.; проблемами інтеграції гендерного підходу в систему освіти України в цілому і в систему вищої педагогічної освіти присвячують свої дослідження І. Бондаревська, Л. Булатова, Т. Говорун, Т. Дороніна, І. Зверева, В. Кравець, О. Кікінежді, Я. Кічук, О. Луценко, Л. Міщик, І. Мунтян, О. Плахотнік, І. Предборська, О. Смоляр, О. Сухомлинська, О. Цокур та ін.; науково-теоретичні засади гендерної педагогіки розробляють: Н. Грицяк, О. Друзь, О. Петренко та ін.

Слід зазначити, що українські дослідження освіти в контексті гендерного підходу знаходяться ще на початку свого опрацювання. Західноєвропейські і, особливо, американська філософія й теорія освіти набагато раніше почали спроби аналізу численних емпіричних даних у сфері гендерного виміру освітнього простору (Г. Вейнер, Ж.-Р. Мартін, Г. Співак, А. Хернандез та ін.).

Виклад основного матеріалу

У «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи» (Париж, 9 жовтня 1998 р.) спеціально виділене положення про те, що в процесі вироблення і здійснення гендерної стратегії в царині наукових досліджень і вищої освіти «необхідно продовжувати зусилля, які спрямовані на викорінення всіх стереотипів, що обумовлені ознаками статі, врахування гендерних аспектів у всіх дисциплінах і розширення участі жінок на всіх ступенях і у всіх дисциплінах, де вони недостатньо представлені, забезпечивши зокрема їх більш активну участь у процесі прийняття рішень» [2]. На нашу думку, для досягнення поставленої мети необхідне застосування сучасних методик і нова розробка навчальних програм. Причому в останніх

повинні бути враховані аспекти рівноправності чоловіків і жінок. «Їх сенс вбачається значно ширшим: використати феміністську критику й деконструкцію стереотипів для формування нової особистості, що комфортно їй адекватно вписується в концепцію демократичного суспільства» (переклад з рос. тут і надалі наш. — Н. П., М. Г.) [3, 10]. Крім того, важливо, щоб гендерна рівність була присутня у всіх предметах. Для розуміння і професійної участі в процесі гендерної соціалізації студентів викладачеві необхідний «методичний і методичний апарат, що містить систему наукових знань про гендер, педагогічні аспекти виховання і освіти» [4, 8].

У гендерній освіті можна використовувати традиційні методи навчання, різноманітність яких зводиться до того, що викладач говорить, а студенти слухають та записують. Проте, як зазначає І. Костинова, в зв'язку з тим, що «гендерна освіта з'явилася нещодавно і все ще залишається тісно пов'язаною з різними лівими рухами, вона стала своєрідним полігоном нових методів навчання (рольових ігор, психологічних тренінгів та ін.)» [5, 72]. Традиційні форми, методи та прийоми навчання необхідно урізноманітнити введенням широкого ілюстративного матеріалу — відеофільмів (наприклад, для демонстрації гендерних стереотипів у рекламних роликах), журналів, плакатів. Використання таких методик необхідне, оскільки гендерна освіта, як ми вже підкресливали в попередньому розділі, має за мету не просто дати студентам певний обсяг знань, але й зруйнувати стереотипи їх поведінки та мислення. Тому гендерна освіта будується за принципом: «поясни мені — і я забуду, покажи мені — і я запам'ятаю, дозволи мені взяти участь — і я зрозумію».

На нашу думку, нові дидактичні методики потребують підготовки нових навчально-методичних посібників. Вони мають не тільки сприяти поліпшенню запам'ятовування, але й розвивати засвоєваність, пристрасть до трудових навичок і творчості, пристосовуватися до найновіших методик тестування. Важливим є створення «мосту» між науковим дослідженням і практикою навчання, осмислене закріплення результатів актуальних гендерних ідей у навчальних програмах ВНЗ.

У випадку реалізації стратегії інтеграції ідей гендерного підходу в освітню практику вищого навчального закладу інноваційна пропозиція походить від окремого ініціативного викладача/викладачки чи групи його колег, які розробляють авторські програми спеціалізованих гендерних курсів і відповідне їм навчально-методичне

забезпечення, пропонуючи студентам взяти участь у роботі факультативу, спецкурсу чи гендерної студії. Засобами залучення студентів і формування в них стійкого пізнавального інтересу до гендерних проблем починає складатися певне товариство однодумців, презентація авторських чи колективних гендерних проєктів у вигляді повідомлень про результати проведених досліджень у плані виконання завдань курсових та дипломних робіт відбувається на наукових студентських конференціях і семінарах. У разі успішності подібного роду заходів щодо пропаганди гендерних ідей та збільшення масовості участі в них викладачів, їх аспірантів, магістрантів і студентів керівництво ВНЗ, усвідомлюючи значущість гендерного компонента вищої освіти майбутніх спеціалістів, починає підтримувати викладачів-новаторів у розповсюдженні гендерних знань. Тобто ініціатива розробки курсів з гендерної проблематики, як правило, виходить від самих викладачів, якими керує особиста зацікавленість. Найбільш продуктивними в процесі навчання стають активні та інтерактивні методики (різноманітні діалогові, ігрові, індивідуальні методи), оскільки сам процес вивчення гендерних проблем передбачає особисте включення (залучення до сфери обговорення фактів персонального досвіду) викладача і студента.

Проводячи гендерну просвітницьку роботу серед студентів, треба сприяти тому, щоб вони отримували інформацію, необхідну їм для саморозвитку, самовизначення та протистояння спокусам насильницького розв'язання конфліктів. Викладачі мають бути більш чутливі до тих форм і моделей міжособистісної взаємодії, які встановлюють гендерну нерівність у вищих навчальних закладах, і до змісту навчальних планів і посібників. Важливо розуміти, що незбалансовані в гендерному аспекті навчальні плани і матеріали обмежують соціальний і культурний розвиток як студентів, так і студенток.

На нашу думку, такі дії посилять потенціал педагогічної взаємодії, створять більш сприятливу атмосферу як для викладачів, так і для студентів. Зокрема для педагогів засвоєння і прийняття гендерних ідей сприятиме звільненню професійного бачення від статево-рольових стереотипів як серйозних бар'єрів сприйняття особистості людини, допоможе уникати гендерних конфліктів, концентрувати увагу на реальних задатках і здібностях студентів будь-якої статі.

Проблема гендерного підходу в освіті знаходиться на новому етапі свого розвитку. Основні теми даного етапу складаються з пріоритетів гендерних досліджень. Саме це сьогодні має бути

в центрі уваги вчених, викладачів, спеціалістів, які працюють у сфері освіти. Необхідна розробка нової стратегії і її вирішення на національному рівні для забезпечення розвитку нашої країни з врахуванням наявності нових умов, які з'явилися в суспільстві в XXI ст. Гендерна стратегія передбачає, що чоловіки й жінки не тільки повинні адаптуватися до змін, але й стати головними дієвими особами в сучасному суспільстві, яке визначається в Кельнській хартії як суспільство знання. Ми маємо на увазі гендерну демократію, для підтримки і розвитку якої необхідні особливі **стратегії державної гендерної політики у сфері освіти:**

1) *розробка ефективних методик викладання на всіх рівнях системи освіти і виховання для подолання існуючих гендерних відмінностей;*

2) *сприяння розвитку гендерних досліджень, що мають теоретичну і науково-практичну значущість для розвитку гендерної рівності;*

3) *підтримка діяльності державних і недержавних науково-дослідних і експертних центрів, до функцій яких входить міждисциплінарне вивчення гендерних стосунків, підготовка і проведення гендерних експертиз у царині політичної, законотворчої, економічної, соціальної та освітньої діяльності, а також переклад іншомовних текстів і популяризація результатів наукових досліджень із гендерної тематики;*

4) *розробка і запровадження спеціалізованих курсів і гендерних освітніх програм у ВНЗ (дошкільних установах, школах), а також підтримка вже існуючих курсів з гендерної проблематики і поширення передового досвіду;*

5) *введення гендерної складової в освітні стандарти всіх спеціальностей у системі вищої і професійної освіти, а також у навчальні плани підвищення кваліфікації держслужбовців, депутатів усіх рівнів;*

6) *створення навчально-методичного об'єднання з гендерної експертизи навчальної літератури, професійної перепідготовки педагогічних кадрів, а також навчально-методичної бази для викладання основ гендерних знань.*

Описані нами *стратегії державної гендерної політики у сфері освіти* вже мають реалізацію в навчально-педагогічному процесі деяких провідних університетів України.

Нами було проведено *пілотне дослідження* серед студентів (спеціальність: філологія, історія, культурологія, філософія) Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (НаУКМА) та Кіровоградського національного технічного університету (КНТУ) у квітні – травні 2006 р. Загальна кількість досліджуваних віком

від 17 до 22 років становила 216 осіб, серед яких були представники як жіночої статі – 138 осіб, так і чоловічої – 78 осіб. Методологічний підхід при розробці нами анкет передбачав такий набір тем у процесі соціологічного опитування, який

Таблиця. 1. Чи знаєте Ви, що означає поняття «гендер»?

Можливі відповіді	НаУКМА	КНТУ
Так	62 %	7 %
Ні	21 %	84 %
Є певні здогадки	17 %	9 %

Таблиця 3. Чи мають чоловіки й жінки рівні можливості для самореалізації?

Можливі відповіді	НаУКМА	КНТУ
Чоловіки мають більше можливостей	42 %	39 %
Чоловіки й жінки мають рівні можливості	56 %	54 %
Жінки мають більше можливостей	2 %	7 %

Таблиця. 5. Чи присутня гендерна тематика у навчальних дисциплінах соціогуманітарного циклу у Вашому ВНЗ?

Можливі відповіді	НаУКМА	КНТУ
Так	98 %	1 %
Ні	1 %	94 %
Не знаю	1 %	5 %

Таким чином, проведене дослідження демонструє зацікавленість студентів у гендерній проблематиці. Більшість анкетованих студентів НаУКМА мають добрі знання щодо поняття «гендер», гендерної рівноправності, гендерної політики, тому що, наскільки нам відомо, курси гендерного спрямування читаються на кафедрах політології, філології, культурології, філології та історії. Студенти КНТУ у переважній більшості вагаються, визначаючи поняття «гендер» та «гендерна рівноправність». Курси з гендерної проблематики відсутні, гендерний компонент до циклу соціогуманітарних дисциплін не введений.

Гендерна тематика є досить актуальною в сучасній Україні. Компоненти гендерної політики сьогодні перебувають у розвитку. Це підтверджує ціла низка законопроектів, прийнятих в Україні за останні 5 років. Там компонент освіти

найбільш властивий людям у повсякденній життєдіяльності, і який мав відобразити гендерні аспекти проблем, що вивчаються. Результати анкетного опитування подаються в таблицях.

Таблиця. 2. Чи є різниця між поняттями «гендер» і «стать»?

Можливі відповіді	НаУКМА	КНТУ
Так	82 %	21 %
Не можу визначитися	11 %	72 %
Є синонімами	7 %	7 %

Таблиця. 4. Чи потрібні курси з гендерної проблематики у Вашому ВНЗ?

Можливі відповіді	НаУКМА	КНТУ
Так	92 %	26 %
Ні	4 %	44 %
Не можу визначитись	4 %	30 %

Таблиця. 6. Яка модель сім'ї для Вас є ідеальною?

Можливі відповіді	НаУКМА	КНТУ
Головним має бути чоловік	22 %	41 %
Паритетні сімейні стосунки	71 %	48 %
Жінка має бути головою в сім'ї	7 %	11 %

є найбільшим, існує ряд проблем, пов'язаних з упровадженням гендерного підходу в українську освіту, об'єктивних і суб'єктивних перешкод. Зростання кількості та якості досліджень, присвячених гендерним проблемам, породжує потребу гендерних знань у системі вищої освіти України, особливо з боку представників соціальних і гуманітарних спеціальностей. Проте гендерні дослідження поки що залишаються доволі новою, переважно локальною, освітньою і науковою сферою життя. Тому на сучасному етапі інтеграція гендерного підходу в національну систему вищої освіти є вкрай необхідною, оскільки гендерна збалансованість в українському суспільстві є одним із індикаторів його визнання як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором.

1. Гендерні аспекти державної служби: Монографія / За заг. ред. Б. Кравченка. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 335 с.

2. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи (Париж, 9 жовтня 1998 р.), стаття 4 <http://www.lawmix.ru/abro.php?state=2941729417>

3. *Попова Л. В.* Гендерные аспекты самореализации личности.— М.: Тривола, 1996.— 258 с.
4. *Кравець В.* Гендерна педагогіка: Навчальний посібник.— Тернопіль: Джура, 2003.— 415 с.
5. *Костикова И., Митрофанова А., Пулина Н., Градская Ю.* Перспективы гендерного образования в России: взгляд педагога // Высшее образование в России.— 2001.— № 2.— С. 68–85.

N. Prykhodkina, M. Golubeva

**THE STRATEGIES OF GENDER APPROACHE'S INTEGRATION
TO EDUCATIONAL PRACTIC OF UKRAINIAN UNIVERSITIES**

The article is devoted to the problems of gender approach in education. Authors describe the strategies of gender education in Ukraine and the results of pilot pedagogical experiment.